

מצות תשובה

מצות תשובה או מצות וידוי

כתב הרמב"ם (תשובה א, א), כל המצוות שבתורה בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן, בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני הקל ברוך הוא, שנאמר "איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם גו', והתוודו את חטאתם אשר עשו", זה וידוי דברים. כיצד מתוודה, אומר אנה ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך, ועשיתי כך וכך, והרי נחמתי ובושתי במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה. זה עיקרו של וידוי. וכל המרבה להתוודות ומאריך בענין זה, הרי זה משובח".

וכבר דקדק המנחת חינוך (מצוה שס"ד) למשמעות לשון הרמב"ם, דמשמע מדבריו דאין עשיית התשובה מצד עצמה מצות עשה, דהרי לא כתב מצות עשה שיעשה תשובה, רק כתב דאם בא לעשות תשובה אזי מצות עשה שיתוודה בפיו. וכן נראה נמי מלשון החינוך שכתב, שנצטוינו להתוודות לפני ה' על כל החטאים שחטאנו בעת שנתנחם עליהן, וזהו ענין הוידוי שיאמר האדם בעת התשובה, אנה ה' חטאתי עויתי פשעתי כך וכך, כלומר שיזכיר החטא שעשה בפירושו בפיו, ויבקש כפרה עליו ויאריך בדבר כפי מה שיהיה צחות לשונו.

כתב המנ"ח דהעולה מכך, דאדם אשר לא עשה תשובה, אין לו עונש כלל על מה שלא עשה התשובה, רק על העבירה שעבר. דאין זה ביטול מצוות עשה של תשובה.

תשובה בלי וידוי

אבל בהתחלה רצה המנ"ח לומר שאם עשה תשובה ולא עשה וידוי אז ביטל מצות הוידוי, וא"כ יוצא שאם עשה תשובה על ביטול עשה לא הרוויח כלום, שלפני התשובה היה לו "ביטול עשה", וגם אחרי התשובה אם לא התודה יש לו ביטול עשה. אבל אח"כ חזר וכתב שאם עשה תשובה ולא התודה, אין לו עונש על הוידוי [שביטל ולא התודה]. וזה נלמד מכל שכן, דאם לא עשה תשובה כלל אין לו עונש, על אחת כמה וכמה אם עשה תשובה ורק לא התודה אין לו עונש.

והסביר בזה יותר, שגדר מצוה זו היא כהרבה מצות מהתרי"ג, שכתב הרמב"ם בספר המצות, שאינן מצוה לעשות או שלא לעשות, רק כי העשיה באופן ובתאר כך וכך נחשבת מצוה, וכמו גירושין שהוא נמנה במצות עשה (מצוה רכב), וטוען ונטען (מצוה רמו), ודיני טומאת מת (מצוה קז), דאין בדברים אלו שום מצוה חיובית, לעשות או לא לעשות, אלא דעצם דיני המצוה שיעשה כך כאשר יזדמן הדבר הזה לידו הוי מצוה. והכא נמי אמרה תורה שאם יעשה תשובה, יהיה זה על אופן ותאר כך, להתוודות וכו' ולפרוט חטאיו כו', ובכך תשובתו מקובלת. וזה הוי מתרי"ג מצות. וממילא אם אינו עושה תשובה, אינו חייב להתוודות. וכמו כן לא שייך כלל לומר שבשב בתשובה ולא התודה יהיה בעונש שביטל מצות וידוי. ואפילו אם יתודה אין לו שכר קיום מצוה, רק דאז תשובתו מתקבלת.

האם מצות תשובה דומה מצות ציצית

ולא דמי לציצית דהתם נהי שאינו נענש משום ביטול מצוה באינו לובש בגד בן ד' כנפות, מ"מ כשלושב בגד כזה ואינו מטיל ציצית ודאי נענש על ביטול מצות עשה.

אמנם במה שכתב דגם כשעשה תשובה ולא התודה אינו מחוייב בביטול עשה, בזה יל"ע. דיש לדקדק בלשון החינוך, דלשונו במצות גירושין שונה מלשונו גבי תשובה. דגבי גירושין (מצוה תקע"ט) כתב "שנצטוינו כשנרצה לגרש נשותינו, לגרש אותן בכתב". ולא כתב בזה שום חיוב וציווי. ואילו גבי

תשובה כתב וז"ל, "שנצטוינו להתוודות לפני ה' על כל החטאים שחטאנו בעת שנתנחם עליהן". וכ"ה לשון הרמב"ם "שכשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות כו", משמע שכאשר עשה תשובה, באמת יש חיוב לעשותו כתיקנה ולהתוודות, וכמו בציצית שכאשר לובש בגד בת ד' כנפות יש חיוב להטיל ציצית.

"גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה"

והנה דרשו רז"ל בגמרא יומא (פו, ב) אמר ר"י גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה כו', יעויין שם דלמדינן זאת מהא דהקב"ה כהן הוא ומחזיר את גרושתו, היינו את כלל ישראל ע"י תשובה ע"ש. ובכפות תמרים הביא, דמקשים העולם, מה הרבותא בתשובה דאמרינן עלה גדולה תשובה, והלא כך היא המדה בכל התורה כולה, דאתי עשה ודחי ל"ת, ע"ש מה שכתב בזה.

והנה לפי המנ"ח, דדעת הרמב"ם דאין מצות עשה של תשובה, ולעולם הוי רשות [רק הוא דין דכשרוצה אדם שתשובתו תועיל צריך להתוודות], א"כ א"ש דלא שייך לדון בזה מטעם עשה דוחה ל"ת. ואשר על כן מובן שפיר, דגדולה תשובה. אבל זה תלוי הם במצות קיומית שייך עשה דוחה ל"ת, ואכמ"ל.

"לא בשמים היא"

בעיקר המתבאר מדברי הרמב"ם, שאין מצוה חיובית של תשובה, צ"ב איך יפרש האי קראי בספר דברים (ל, יא) "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום, לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא, לא בשמים היא גו' ולא מעבר לים היא גו'". דכתב עלה הרמב"ן דכל הפרשה הזו איירי גבי מעשה התשובה. וכן בפסוק א' שם, "והיה כי יבואו כל הדברים האלה הברכה והקללה, אשר נתתי לפניך, והשבות אל לבבך בכל הגוים גו' ושבת עד ה' אלוקיך גו'", באר הרמב"ן דקאי על מצות תשובה. ולדברי הרמב"ם, דתשובה אינה מ"ע דאורייתא, איך מפרש הני קראי.

הבטחה או מצוה

אכן באמת מצינו לרמב"ם שפירש הני קראי באופן אחר, וז"ל (תשובה ז, ה) כל הנביאים כולן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין, שנאמר והיה כי יבואו כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך בכל הגוים גו' ושבת עד ה' אלוקיך גו', ושב ה' אלוקיך את שבותך וריחמך ושב וקיבצך מכל העמים גו'. הרי מפורש ברמב"ם דהאי קרא לאו כציווי על מצות התשובה אתא, אלא כהבטחה על תשובה, הבטחה שבסוף גלותם יעשו כלל ישראל תשובה ואז מיד יגאלו. [ויעויין ברמב"ן הנזכר, דמבואר שם נמי כעין זה, דמלבד המצוה ישנה בהני קראי הבטחה שבודאי יעשו תשובה עיי"ש].

מצות תלמוד תורה

זאת ועוד, כבר כתב הרמב"ם (תלמוד תורה ג, ח), כתוב בתורה "לא בשמים היא ולא מעבר לים היא" - לא בשמים היא לא בגסי הרוח היא מצויה, ולא מעבר לים היא לא במהלכי מעבר לים היא, לפיכך אמרו חכמים לא כל המרבה בסחורה מחכים, וצוו ואמרו הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. הרי דס"ל דגם הני קראי קאי על ענין אחר ממצוות תשובה, אלימוד התורה. והרי שלפי המתבאר לעיל דעת הרמב"ם שבאמת אין התשובה מצד עצמה מצות עשה, וא"כ שפיר אתו דברי הרמב"ם בפירוש הני קראי.

עכ"פ חזינן מהכא, דהרמב"ן ס"ל דתשובה הוי מ"ע מן התורה ולהרמב"ם אינה, ומקור מחלוקתם לכאורה הוא בביאור הפסוקים כנזכר.

דברי הרמב"ם בסה"מ הקצר

ובעיקר דעת הרמב"ם בזה אכתי יש לדון, דאמנם ממשמעות לשונו בהל' תשובה משמע כדברי המנ"ח, דאין מצות עשה של תשובה אלא של וידוי כשירצה לשוב, אכן ממקומות אחרים ברמב"ם, משמע לכאורה שיש חיוב על מצות התשובה. דהנה במנין המצות הקצר (ריש הלכות תשובה) כתב, מצות עשה אחת והיא שישב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה. ובקריית ספר שם כתב, התשובה והוידוי מצוה אחת היא, שאין וידוי בלי תשובה, כי מי שמתודה ואינו גומר בלבו לשוב מחטאתו הוא כטובל ושרץ בידו, והוידוי הוא גמר התשובה. ונראה שהבין בדעת הרמב"ם דמה שכתב שמצוה להתוודות, אין זאת בכדי לשלול מצוה של תשובה, דודאי כמו שיש מצוה להתוודות בהכרח נכללת בזה מצות התשובה, שישב האדם מחטאו, דאין וידוי בלא תשובה. אלא ר"ל דהתשובה והוידוי, הוו ביחד מצוה אחת מצוות התשובה.

עוד מצינו ברמב"ם (תשובה ב, ו-ז) שכתב וז"ל אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרת הימים שבין ר"ה ויוה"כ היא יפה ביותר, ומיד היא מתקבלת שנאמר גו'. יוה"כ הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבין הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים, ומצות וידוי יוה"כ שיתחיל מערב היום קודם שיאכל שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה כו'. הרי מבואר בהדיא שיש מצוה וחיוב של תשובה וידוי.

ועוד דבספר המצות (מצוה עג) כתב, היא שציונו להתוודות על העוונות והחטאים שחטאנו לפני הקל, ולאמר אותם עם התשובה כו'. והנה נתבאר לך שכל מיני העוונות, הגדולים והקטנים, ואפילו מצות עשה חייבין להתוודות עליהן כו'. הרי מבואר בזה, שיש מצוה של וידוי ותשובה ביחד - עם התשובה. אלא דאכתי יש לדקדק משמעות לשונו, שכתב שציונו להתוודות על העוונות והחטאים ולאמר אותם עם התשובה, דמשמע שעיקר המצוה היא הוידוי, רק שיש תנאי שצריך לאומרה עם התשובה, משמע שהתשובה באה לקיום הוידוי. [ואשר כן משמע גם מדברי הקרית ספר הנ"ל, דאל"ה הוידוי אינו וידוי אלא כטובל ושרץ בידו].

ואחרי כל זה, עדיין צריך עיון גדול בלשונו ריש הלכות תשובה שהבאנו בריש הדברים, דכ' כשיעשה תשובה כו' חייב להתודות, דמשמע שאין מצות תשובה כלל ועיקר אף לא כמכשיר למצוות הוידוי, וחיוב וידוי היינו חיוב בפנ"ע, רק שיש מצוה להתודות כשיעשה תשובה [וכמו שדקדק המנ"ח], וזה הא כבר דייקנו מלשונות הרמב"ם דאינו. וצריך עיון בזה.

ביאור המשך חכמה בדברי הרמב"ם הנ"ל

וכבר עמד המשך חכמה בפרשת וילך (לא, יז) בדקדוק לשונות הרמב"ם בזה, ונתעורר עוד, דלכאורה איך אפשר להחשיב את מעשה התשובה למצוה מיוחדת, הרי אם המכוון שישב מכסלו ולא יחטא עוד, הרי גם בלא מצות התשובה מצווה ועומד שלא לעבור על מצות השי"ת, וכי בשביל שעבר ושנה בה הותרה לו, הרי אותה האזהרה הראשונה המונעתו מחטוא קודם שחטא, היא המונעתו מחטוא גם אחרי שחטא.

ומכח קושיא זו ועוד קושיות כתב, דבאמת עיקר מצות התשובה היא שאם חטא ובא לעזוב את חטאו מחוייב הוא להתוודות, ולהגיד לפני השי"ת כי יודע בעצמו שחטא ומבקש כפרה.

וזהו המכוון בלשון הזהב של הרמב"ם בריש הלכות תשובה, כשיעשה תשובה וישב מחטאו חייב להתוודות לפני השי"ת כו', דר"ל דהא דכשיעשה תשובה דכתב הרמב"ם לעולם הוא חיוב ולא רשות, והא דלא הכניסו במצוה המיוחדת של תשובה, היינו משום דאת זה צריך האדם לעשות מחמת עצם הציווי שהוא מצווה ועומד בה שלא לעבור אף בפעם הראשונה קודם שחטא וכנ"ל. ובזה מיושבין לשונות הרמב"ם שנתעוררנו בהם לעיל היטב, דוק ותמצא.

האם תשובה הוי מצוה קלה

ועפי"ד יש ליישב את קושייתו הנפלאה של הגר"י בלאזר ז"ל בספרו "כוכבי אור". דהקשה שם, דהנה גבי תשובה אמרינן בפסוק, "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו", היינו שמצות תשובה מצוה קלה ופשוטה היא, ומאידך לב יודע מרת נפשו, ועינינו ראו ולא זר, את הקושי הגדול שבעשיית התשובה.

אכן להנ"ל קושיא מעיקרא ליתא, דבאמת עיקר מצות תשובה שהיא הוידוי והבקשה על הכפרה היא מצוה קלה, דאחר שמגיע האדם להכרה והבנה שחטא וסר מהדרך, אחר שמגיע הוא להכרה בחיוב לשוב בתשובה, מעשה הוידוי הוא קל מאין כמוהו, "בפיך ובלבבך לעשותו". אכן הקושי הגדול הוא בהסכמה לצאת מההרגל של החטא, ולראות ולהבין כי התיצב הוא על דרך לא טוב, ולקבל על עצמו שלא לשוב לכסלה. אבל להאמור הרי שזה אינו שייך למצות תשובה האמורה בכתוב, דבזה מחוייב האדם מחמת עצם האזהרה שמונעתו מחטוא בפעם הראשונה וכן"ל.

בנוסח וסדר הוידוי

בסדר הוידוי כתב הרמב"ם (תשובה א, א) וידוי זה מצות עשה, כיצד מתודין, אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך כו'. ובכס"מ ציין המקור לסדר הזה דחטא קודם לעון ועון קודם לפשע מגמ' ביומא (לו, ב). ובמנ"ח העיר בזה, דשם בגמרא מיירי בכהן גדול ולא ביחיד השב, ודווקא בכהן גדול מתודה על עונות בני ישראל, או על עצמו ובני ביתו, ומן הסתם יש שם שגגות וזדונות לכן מזכיר הכל, אבל הרמב"ם דאיירי ביחיד שעבר עבירה מנ"ל שכן הוא נוסח הוידוי אף ביחיד, הרי ממה נפשך אם היה שוגג סגי בחטאתי לחוד, דאם יאמר טפי הו"ל דובר שקרים, ואם מזיד היה למה יאמר חטאתי, יאמר פשעתי בלחוד. ואם נאמר דמתודה על עבירות דאפשר שנשכחו ממנו, הא מנלן, הא בקרא (במדבר ה, ז) כתיב והתודו, דהיינו אותו החטא שיודע שעבר ובא לשוב עליו. וכן מבואר בגמרא יומא (לו, א), וברמב"ם (מעשה הקרבנות ג, יד), שכתב וז"ל ומתודה על חטאת עון חטאת, ועל אשם עון אשם, ועל העולה מתודה עון עשה ועון לא תעשה שניתק לעשה.

ובדוחק י"ל דמיירי אם אכן עשה הרבה עבירות שגגות וזדונות, אבל באמת אין זה במשמע דברי הרמב"ם שכתב בריש דבריו, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כו' חייב להתודות, וע"ז כתב כיצד מתודה אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי כו', הרי משמע שאף באדם שעבר על אחת מהן, כשבא להתודות יש לו להזכיר כל הנוסח דחטאתי עויתי פשעתי, וזה צ"ע כנ"ל.

דברי האבי עזרי בענין זה

ובאבי עזרי (מהדו' רביעאה, בהל' תשובה), הביא שנשאל מתלמיד אחד בדברי הרמב"ם הנ"ל, שאע"פ שכתב שעל עולה מתודה עון עולה על חטאת מתודה עון חטאת, אפ"ה כתב (הל' י"ד), כיצד מתודה אומר חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך, הרי מפורש שגם כשמביא קרבן על חטא מסוים אומר לכולהו חטאתי עויתי פשעתי.

והביא שם באבי עזרי, מה ששמע ממרן הגר"י שאמר בשם הגר"א [ומובא כן בספרי הליקוטים מהגר"א זיע"א], בהא דכתיב בספר שמואל (ב, יב, יג) "ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה", ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך גו". והנה המדקדק בפסוק יראה שיש פסיק אחר תיבת חטאתי לה', וביאר הגר"א שהפסיק הוא משום דבאמת סדר הוידוי הוא חטאתי עויתי פשעתי, ודוד המלך רצה לומר לכל הנוסח, אלא שנתן הנביא הפסיקו תיכף אחר שאמר חטאתי בלבד, ואמר לו כי ה' העביר חטאתך, ושוב אינך צריך לומר עויתי פשעתי.

ובזה ביאר נמי להאמור בתהילים (לב, ה) דכתיב "חטאתי אודיעך, ועוני לא כסיתי, אמרתי אודה עלי פשעי לה", ואתה נשאת עון חטאתי סלה". דלכאורה תמוה מה שפתח ב"חטאתי" "עוני" ו"פשעי", וסיים ב"ואתה נשאת עון חטאתי סלה", דהיינו בחטא לבד, היכן נעלמו עון ופשע.

אכן לפי הנ"ל אתי שפיר בשופי, דדוד אמר "חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי", כלומר חטאתי הודעתי בפי, וגם עוני בקשתי לומר ולא לכסות, "אמרתי אודה עלי פשעי", פירוש גם פשעי רציתי להתוודות עליו ולומר בפניך, אך, "ואתה נשאת עון חטאתי סלה", כלומר אתה סלחת לי מיד אחר אומרי "חטאתי". אלו תו"ד ז"ל.

וביאר מרן בעל אבי עזרי לדברי הגר"א הללו, דטעמו של דבר, דלעולם נוסח הוידוי הוא חטאתי עויתי פשעתי, ואפילו בשב מחטא הידוע בשוגג ולא סגי בחטאתי (וכמו"כ בהיפך), והטעם הוא משום דחיישינן דילמא יש בשגגתו שמץ של מזיד ומרד, לכך צריך לומר לכל הנוסח. ודוד שהתודה רצה לומר גם "עויתי ופשעתי", דחשש שמא בחטאו היה שמץ מזיד ומרד, אך נתן הנביא הפסיקו, לאמור כי אתה אינך צריך לומר עויתי פשעתי, ועכ"פ לפי"ז מתישב ממילא מה שהעיר המנ"ח לעיל, ופשוט.

אמאי המתודה על הזדונות חוזר ומתודה על השגגות

עוד איתא בגמ' יומא (שם), והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת פשעיהם לכל חטאתם וכו', חכמים אומרים, עוונות אלו הזדונות, פשעים אלו המרדים, לכל חטאתם אלו השגגות, ופריך ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות, אלא כך היה מתודה, חטאתי עויתי ופשעתי לפניך.

ובספר אור אברהם (הל' תשובה) נתעורר על שאלת הגמרא דמאחר שהתודה על הזדונות כו', דמה תמיה היא זו, הרי על כל עבירה ועבירה חייבין להתוודות, וא"כ אע"פ שכבר התודה על אותן עבירות שפשע, עדיין יש לו להתוודות גם על עבירה שנעשתה בשוגג, וכי משום דהתודה על החמורות נפטר מהקלות.

ונראה דלפי המבואר בדברי הגר"א הנ"ל גבי דוד ונתן, יש לבאר גם לזה. דכנזכר איתא שם דדוד המלך אמר זאת בלב נשבר כל כך ובחרטה מוחלטת, עד שבתבת חטאתי לבד כבר כלה כח המקטרג. ועל כן הפסיקו נתן הנביא באמצע הוידוי ולא הניחו לגמרו, ותיכף שאמר דוד חטאתי לה' אמר לו נתן הנביא, גם ה' העביר חטאתך.

ואפשר לבאר הטעם בזה [שלא על פי דרכו הנ"ל של מרן בעל האבי עזרי] משום דיסוד ענין הוידוי הוא שבירת הלב והחרטה העצומה על החטא, והחרטה הלזו היא עצמה המכפרת על חטאי האדם והעבירות שעשה. והעולה מזה, דבאמת אין עצם אמירת הוידוי על החטא בעצמותו עושה הכפרה, אלא שבירת הלב שבוידוי היא הפועלת את הכפרה. ומעתה הרי דזו היא כוונת הגמרא ששאלה ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות, היינו שאם כבר התודה והתחרט בלב נשבר גדול על המזיד, הרי מונח בזה חרטה על השגגות, דבכלל מאתיים מנה, דבכלל הוידוי והחרטה על המזיד גם וידוי וחרטה בלב נשבר על השוגג, כמו אצל דוד המלך שבאמירת חטאתי בלב נשבר כל כך גדול כבר הספיק גם לעונות ולפשעים.

האם וידוי בפה מעכב התשובה

עוד כתב המנ"ח, דהיה נראה דעיקר התשובה היא בלב, דאם יתחרט האדם בלב שלם הקב"ה יקבל את תשובתו, אף אם לא אמרה בפה. ומה שכתבו הרמב"ם והחינוך דין וידוי בפה, משמע דהיא מצות עשה מיוחדת ככל מצוות עשה שבתורה, ואם לא אמרו בפה ביטל מצות עשה, אבל לענין הכפרה על העבירה שעבר נתכפר בתשובה בלב, ואין הכפרה תלויה בוידוי דברים, רק דהיא מצות עשה בפני

עצמה". היינו דהם ב' חלקים, הכפרה עצמה מתכפרת אף בלב, אך מצות עשה של וידוי אין מקיים אלא בפה.

וכתב המנ"ח דלכאורה מגמ' קדושין (מט, ב) משמע כן, דאמרינן התם, דאם קידש אשה על מנת שהוא צדיק, אפילו היה עד אז רשע גמור, מקודשת "שמא הרהר תשובה בלבו", הרי דבכדי שיעשה תשובה, די בתשובה בלב אף שלא אמרה בפה, דבהרהור לבד הוי צדיק.

אך דחה זאת, מהרמב"ם (תשובה א, א) דמבואר להדיא דהכפרה תלויה בוידוי דברים, דכתב והתוודו וגו' זה וידוי דברים, וידוי זה מצות עשה הוא כו', וכן בעלי חטאות ואשמות כו', אין מתכפר להם עד שיעשו תשובה ויתוודו וידוי דברים כו'. וכן כתב שם עוד, כל מחוייבי מיתות ב"ד ומחוייבי מלקות כו' אין מתכפר להם עד שיעשו תשובה ויתוודו כו', וכן החובל כו' אינו מתכפר עד שיתודה וישוב, הרי דכפל כמה פעמים שאינו מתכפר לו בתשובה בלב בלא וידוי דברים.

וכן מבואר בדברי ספר שערי תשובה לר"י (שער ד אות ב) וז"ל והענין הזה התברר עוד ממה שכתוב בתורה (ויקרא ד, כז - כח) "ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשותה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם או הודע אליו חטאתו אשר חטא וגו'". ואמרו רבותינו זכרונם לברכה, כי החטאת תבא על השגגה בדבר שחייבים על זדונו כרת, ומפני עון הכרת כי רב הוא, לא תשלם כפרת החוטא בו גם השגגה עד שיביא חטאת, ואף על פי שהתודה על חטאו, **כי מבלתי הוידוי והתשובה לא יתכפר עונו בקרבן החטאת**, שנאמר (משלי כא, כז): "זבח רשעים תועבה", ואחרי הוידוי והקרבן יכופר עונו, כמו שנאמר (ויקרא ד, לא): "וכיפר עליו הכהן ונסלח לו". והתבונן מזה, אם השוגג בלתי טהור הוא אחרי התשובה עד שיביא קרבן - מה עז ענש המזיד. אכן יתכפר עונו ביסורים, כמו שנאמר (איוב לג, יט - כו) "והוכח במכאוב על משכבו - יעתר אל אלוך וירצהו", ונאמר (משלי ג, יב) "כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה". ויש עצה ותקנה לחוטא - במעשים טובים להגן עליו מן המכאובים, כאשר יתבאר.

ע"מ שאני צדיק

ולמה שהוכיח מגמ' קידושין דחה, דלא תקשי עלה מההיא דקדושין דע"מ שאני צדיק אפילו רשע גמור אמרינן שמא הרהר תשובה בלבו והוי צדיק, דבאמת צדיק ורשע אינו תלוי בכפרה כלל, אלא כיון שמתחרט לפני קונו יתברך הוי צדיק ואינו תלוי בכפרה כלל.

וכעין זה כתב באור זרוע (סי' קיב) וז"ל, אלא אחד חייבי לאוין ועשה ואחד חייבי כריתות ומיתות ב"ד, בין שהזיד בין ששגג, מיד כשהרהר תשובה הרי הוא כצדיק גמור לכל התורה כולה, אלא שצריך לצער את עצמו ולסגף את גופו להתכפר לו מה שכבר עשה, וראיה לדבר דאמרינן בקדושין פרק האיש מקדש ע"מ שאני צדיק אפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו, ואע"פ שידעינן ביה דרשע גמור, אפילו הכי אי הרהר תשובה מקודשת והוי צדיק, אע"פ שלא עשה עדיין שום דין. ומבואר ג"כ דגם אם כבר נחשב לצדיק ע"י הרהור, אכתי אפשר דלא התכפר לו.

ובקרית ספר ריש הל' תשובה כתב וז"ל, אע"ג דמשהרהר תשובה בלבו נקרא צדיק גמור, אפילו הכי לא הוי תשובה מצוה בפני עצמה אלא עם הוידוי שהוא גמר התשובה. משמע נמי דאע"פ שהאדם עצמו חשיב כצדיק גמור, אבל מצות תשובה אינו מקיים עד שיתודה בפה.

גזל מכמה בני אדם

עוד הביא המנ"ח (שם) לחדש חידוש גדול, באדם שגזל מהרבה בני אדם, דצריך הוא להשיב ולרצות כל אחד ואחד מהם, ואם השיב רק לאחד מהם וריצהו ושב בתשובה, אך לשאר הנגזלים לא אין מתכפר לו אף על זה ששב. דשם גזל אחד הוא, והרי זה כטובל ושרץ בידו, מה לי זה מה לי זה. היינו

דכיון דשם של מעשה גזילה אכתי עליו, שהרי את שאר הנגזלים לא ריצה ולהם לא השיב את גזילתם, אין תשובתו מועילה לו. והוא חידוש נורא, דלא רק על השאר נתבע, אלא גם אותו שרצה ושב כלפיו בתשובה.

והוכיח כן ממה שמבואר ברמב"ם (תשובה ב, יא), החוטא לחברו ומת כו' ואם היה חייב לו ממון יחזירו ליורשים, לא היה יודע לו יורשין יניחנו בבית דין ויתודה. הרי מבואר בדבריו דהחזרה ליורשים או לבי"ד מעכבת את הוידוי, דאף דהממון שייך עתה ליורשים ולא לנגזל המת, מ"מ אם לא החזיר הממון ליורשין, מעכב את הכפרה מהנפטר, אף שהוא גזל באדם אחר. וסיים, דאע"פ שיש לחלק קצת בין יורשין לאחר, מ"מ הסברא נותנת כן.

ומה שכתב "אע"פ שיש לחלק קצת", הוא צ"ע, דלפום ריהטא נראה דלא רק שניתן לחלק קצת, אלא אדרבה אין דמיון כלל בין ההיא דהגוזל חברו ומת דהחזרה ליורשין מעכב הכפרה, להך דגוזל כמה בני אדם. דהתם הרי עצם ממון הגזילה עדיין תחת ידו, ולא תיקנה כלל, ואחת לי אם צריך להחזירה לאב או ליורשין. משא"כ בגזל מהרבה בני אדם הרי ודאי יש לנו לומר, שכלפי אותו שהחזיר לו הגזילה חשיב כהוציאה מתחת ידו ותיקנה, ויתכפר לו, ומה שייכת עבירה אחת לחבירתה.

גודל עווננו של העובר עבירה קלה הרבה פעמים

עוד חידש המנ"ח שם, דלפמש"כ הר"ן פרק יוה"כ (ב, א מדפי הרי"ף) דעבירת הרבה לאוין, חמורה מאיסור סקילה גבי חילול שבת, אפשר שאם עבר עבירה של לאו הרבה פעמים, דינו חמור כמי שעבר על עבירה שחייב עליו כריתות ומיתות ב"ד ואין מועיל תשובה ויוה"כ"פ. [והיינו ע"פ הברייתא דארבעה חילוקי כפרה, דבחיבי כריתות ומיתות בי"ד קתני דתשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין].